

УДК: 37.091.212.2

DOI: 10.35254/bsu/2023.65.57

Надырбаева К.
Жалал-Абад илимий-

изилдөө медициналык-социалдык институту

**Т. КАСЫМБЕКОВДУН “СЫНГАН КЫЛЫЧ” РОМАНЫНДАГЫ ШЕРАЛИ ХАНДЫН
ОБРАЗЫН АЧЫП БЕРҮҮДӨГҮ КОННОТАЦИЯЛАР**

Аннотация: Коннотацияны азыркы мезгилде бир эле лингвистикада эмес, бардык илимде кубулуштардын бүтүндөй чөйрөсүн бириктирүүчү сөз катары колдонуларын бир канча илимий иликтөөлөрдөн кийин аныкташты. Себеби адамдын психологиясы кандайдыр бир маалыматты кабыл алууда эмоционалдык абалда болсо, алган маалыматтары толук бойдон аң-сезиминде туруктуу сакталат. Бүгүнкү илимий макалабызда Т.Касымбеков “Сынган кылыч” романында Шерали хандын образын ачып берүүдө кандай лексикалык коннотацияларды пайланып жаткандыгын иликтөөгө алдык. Шерали хандын чыныгы бейнеси автордун жеке сүрөттөө чеберчилигинин астында лексикалык коннотациялар, фразеологиялык коннотациялар, диалектилик коннотациялар аркылуу образдуу, элестүү, таасирдүү сүрөттөлгөн. Коннотацияны изилдөөлөргө алган бир катар илимий эмгектерге таянып, эне тилибизде илимий изилдөөлөрдү жасоо менен коннотациянын кебибизде ээлеген ордун ачып берүүгө аракет жасадык.

Түйүндүү сөздөр: коннотация, денотат, пикир алышуу, туюнтма, эмоцияналдык, стилдик боёкчолор, экспрессивдик маалымат, коннотатив, диалог.

Надырбаева К.
Джалал-Абадский научно-исследовательский
медико-социальный институт**КОННОТАЦИИ ПРИ РАСКРЫТИИ ОБРАЗА ШЕРАЛИ ХАНА
В РОМАНЕ Т.КАСЫМБЕКОВА “СЛОМАННЫЙ МЕЧ”**

Аннотация: Коннотация была определена после нескольких научных исследований, что в настоящее время она используется не только в лингвистике, но и во всех науках как слово, объединяющее весь спектр явлений. Это потому, что, хотя психология человека находится в эмоциональном состоянии при получении некоторой информации, информация, которую он получает, постоянно хранится в его полном сознании. В сегодняшней научной статье нам удалось выяснить, какие лексические коннотации разделяет Т.Касымбеков при раскрытии образа Шерали хана в романе “Сломанный меч”. Реальный образ Шерали хана изображен образно, образно, трогательно через лексические коннотации, фразеологические коннотации, диалектические коннотации под личным изобразительным искусством автора. Основываясь на ряде научных работ, посвященных исследованиям коннотаций, мы попытались прояснить место коннотации в нашей речи, проводя научные исследования на нашем родном языке.

Ключевые слова: коннотация, обозначение, коммуникация, выражение, эмоциональность, стилистическая окраска, выразительная информация, коннотатив, диалог.

Nadyrbaeva K. O.
Jalal-Abad Research Medical and Social Institute

CONNOTATIONS WHEN REVEALING THE IMAGE OF SHERALI KHAN IN T.KASYMBEKOV'S NOVEL "THE BROKEN SWORD"

Abstract: The connotation was determined after several scientific studies that it is currently used not only in linguistics, but also in all sciences as a word combining the entire spectrum of phenomena. This is because, although a person's psychology is in an emotional state when receiving some information, the information he receives is constantly stored in his full consciousness. In today's scientific article, we managed to find out what lexical connotations T.Kasymbekov when revealing the image of Sherali Khan in the novel "The Broken Sword». The real image of Sherali Khan is depicted figuratively, touchingly through lexical connotations, phraseological connotations, dialectical connotations under the personal visual art of the author. Based on a number of scientific papers devoted to the study of connotations, we have tried to clarify the place of connotation in our speech by conducting scientific research in our native language.

Keywords: connotation, designation, communication, expression, emotionality, stylistic coloring, expressive information, connotative, dialogue.

Кандай сөз болбосун өзүнүн жеке лексикалык маанисинен сырткары контекстте кошумча дагы бир маанини алып жүрөт. Лингвистикада мындай кошумча сөздүн мазмунун коннотация деп атайт. Термин латын тилинен алынып, *con* - бирге и *noto*-белгилейм деген түшүнүктү берет. *Connotatio connoto* деген сөздөн алынып, кошумча маани дегенди түшүндүрөт да, өзүнчө обочолонгон стилистикалык же эмоционалдык маанидеги сөзгө оошот. [1]

Коннотация-бул лингвистикалык түшүнүк катары сөздөрдүн маанисин тез-тез, күтүүсүз убакта ачык ассоциациялап туруучу кошумча эмоционалдык боёкчо. Бир эле сөздүн коннотациясы позитивдик, нейтралдык, негативдик, боорукерлик, кастык, суроолуу, түрткү берүүчү жана башка мааниге өтүп айтылып калган учурлар көп эле кездешет. Мисалы, «кымбаттуу» деген сөз жалаң гана урмат, сый маанисинде эмес, орой, какшык мааниде да айтылышы мүмкүн. Кээде ал сөз сизге өзүңүздү эч кандай кымбаттуу экениңизди сезе албай турган абалда таасир калтырышы ыктымал.

Лингвисттер коннотациянын түз котормосуна маани берип, аталган туюнтманы бир аз башкача өңүттөн кароого басым жасап келишет. Бирок биз коннотацияны жөнөкөйлөштүрүп түшүндүрө турган болсок, анда ал кебибиздеги айтылып жаткан айрым сөздөрдү жеткиликтүү, образдуу, таасирдүү, элестүү кылып көрсөтүүчү баштапкы денотаттын каймана мааниси деп алууга болот. Мисалы, “эшек” деген сөз жаныбардан сырткары аңкоо, акылсызды берсе, “түлкү” болсо куу, митаам адамдан кабар берет. [2]

Айрым окумуштуулар коннотацияны ар бир элдин өзүнүн тилдик сүйлөө, пикир алышуу маданияты менен тыгыз байланышта болот деп эсептешет. Бул көз караштын да чындыгы бар, себеби искусствонун бардык тармактарында өзүнө жараша өзгөчөлүктөрү болот. Маселен, живописисте сүрөтчүнүн жан дүйнөсүнөн чыккан эргүүсүн, анын жараткан

эмгегинин өзгөчө белгилери аркылуу көрүүгө болот. Музыкада композитордун ырга кошкон кошумча ыргактары адамдын жан дүйнөсүн козгой алса, жазуучу жараткан чыгармаларында адамдын кулк-мүнөзүн, сырткы келбетин, жасаган иш аракеттерин, ички ой толгоолорун көркөм тил каражаттар, коннотациялар менен сүрөттөйт.

Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” романынан Шералинин бейнесин ачууда пайдаланган туюнтмаларынын мисалында коннотациянын табиятын ачып берүүгө аракет жасап көрөлү.

Мисалы, Шерали кылт деп жыгылып кете жаздап барып, Нүзүптүн ийнине таянып оңолду да, ошол биртке эңкейген бойдон, Нүзүптүн күчтүү ийнин таянган бойдон кийиздин үстүндө эки бети тамылжып, тердеп, эки жагын ылжайып тиктеп баратты. [3]

Бул мисалдан “кылт деп жыгылып кете жаздап”, “эки бети тамылжып” деген лексикалык коннотациялар аркылуу, Шералинин келечектеги тагдыры Нүзүпкө гана байланыштуу болорун бышыктап турат. Өз алдынча кийизде бекем отура албай, бош болуп, кылт деп эки жагына ооп кетиши, анын эл башкарууга жөндөмсүздүгүн түшүндүрөт. Ошентсе да, жан дүйнөсүн кубаныч аралап, хан болгонуна чексиз бактылуу. Ошол бактылуулуктун артында эч кандай ой толгоо, чечкиндүүлүктүн жоктугу “ылжайып” деген туюнтма менен берилген. Анткени бул жерде дагы бир өзгөчө туюнтма-“Нүзүптүн күчтүү ийини”. Ал ийинге Шералинин таянышы, хан болгону менен анда эч кандай бийлик болбойт деген терең маани жатат. Шерали хан болгонуна “эки бети тамылжып” бактылуу, эл башкаруу, бийлик жөнүндө ойлонуп да койгон жок. Хан болгонуна гана кубанганы көрүнүп турат.

Кайсы бир сөздүн кошумча маанисин туюндуруу аркылуу, башкача айтканда, коннотацияны пайдаланса, ал жазуучу болобу, журналистпи, саясаттагы адамбы-баары тең өз көз караштарын жеткиликтүү түшүндүрүп бере алат. Ошону менен бирге эле баарынын тең сүйлөгөн кебинен анын ой толгоосу жана билими, маданияты аныкталат.

Коннотацияны туура пайдалана алуу-сүйлөөчүнүн өзгөчө тил билүүдөгү, сөздү туура пайланана алуудагы жөндөмүнөн кабар берет. Эгер жазуучу, же сүйлөөчү оюн таасирдүү, жеткиликтүү кылып берүүдө сөздөрдү кайталабай, анын ордун алмаштыруучу коннотацияны колдонууну өздөштүргөн болсо, пикир алышып жаткан адамга айтылып жаткан ой ынанымдуу болот.

Шерали ээн жайытта оттоп жүргөн мал сыяктуу бейгам болучу. [4] Берилген сүйлөмдөгү “мал” деген лексикалык коннотация аркылуу жазуучу Шералини окурмандарга алгач тааныштырат. Аны малга салыштыруу аркылуу, биринчиден, мал сыяктуу эч кимге жамандыгы жок баёолугун, жооштугун берсе, экинчиден, мал ээсин гана карап, андан бир нерсе күткөн сыяктуу бирөөгө көз каранды экендигин эскертет. Үчүнчүдөн, өз алдынча чечим чыгарууга жөндөмсүздүгүн билдирет. Демек, ошол “мал” туюнтмасы аркылуу болочок Кокондун ханы ким, ал кандай жол менен хан болууда. Бийликтин өзгөчө амалдары тууралуу толгон токой сыр ошол жөнөкөй гана “мал” туюнтмасынын айланасына топтоштурулган. Муну жазуучу абдан

кыраакылык менен берген.

Дагы бир мисалга көңүл буралы. Шерали бүк түшкөн кишилердин башын акырын аттап өтүп келе берди. Башында эски кийиз ак тебетей, үстүндө шөлбүрөгөн эски тепме чепкен, бутунда баягы уурттары дулдуйган чоң көн чокой. Белинде кынсыз кылыч. Ашырдын канына чыкталган баягы көк болот кылыч. Аны ошол бойдон алпарып такка отургузушту. Көпчүлүк кут болсун айта башташты. Шералинин кулагы дуулдап, эми кайда тиктерин, эки колун кайда коёрун билбей, маңыроо тартып, давдырап отуруп калды. [5]

Берилген мисалда Шералинин сырткы көрүнүшү “эски ак тебетей”, “шөлбүрөгөн эски тепме чепкен”, “уурттары дулдуйган көн чокой” деген лексикалык коннотация менен берилген. Мында “эски” деген туюнтманын өзү эле анын эч качан жакшы нерсеге ээ боло албайт, хан болсо да ал даражага толук ээ эмес. Эски колдонуудан чыккан буюм сыяктуу, аты хан, бирок хандык даражасын эч ким баалабаган боюнча кала берет деген ойду берди.

Ошондой эле анын “кынсыз кылыч” асынганы жогорудагы ойду бекемдейт. Курч кылыч ар убак кынында турат. Эгер кыны жок болсо, ал курчтугун жоготот. Мына ошол кынсыз кылычтай болуп, тактысы бар хан, бирок аны эч ким ал даражага чыгарбайт.

Коннотациянын эң таасирдүүлүгү мына ушундай терең маанилерди кандайдыр бир өзгөчө туюнтма менен сөздүн баштапкы маанисин андан ары так, терең бере алгандыгында.

Адамдар ар убак кайсы жерде, кандай чөйрөдө болсо да, ошол чөйрөнүн абалына карап таасирдүү сөзү менен пикирлешин ынандыра алса, анда ал адамдын аброю бийик болот. ошол эле учурда кубанып турган адамдын жан дүйнөсүнө бүлүк салат, маанайын чөгөрөт.

Буга жогорудагы “кулагы дуулдап”, “маңыроо тартып”, “давдырап” деген туюнтмалар мисал боло алат. Берилген туюнтмаларда Шералинин аброю хан катары көтөрүлүп, эл куттуктап жатса да, андай шартка көнбөгөндүгүнөн, куттуктоолорду угуу абалынан ажырап, психологиялык жактан жан дүйнөсү же кубанарын же кайгыарын билбеген абалга келет. Ага көпчүлүк ызы-чуу болгондой сезим калтырды. Ошондон корунуп, уялып, эмне дээрин билбей, калды. Мына ушул абалын кулагы дуулдап, маңыроо тартып, давдырап деген лексикалык коннотациялар так ачып берди.

Кабарлоодо сөздүн биринчи учурда денотативдик мааниси берилет. Андан соң гана айтылып жаткан ойго карата эмоционалдык, экспрессивдик маанай кошулуп, пикир алышуу образдашып, сөздөр акырындап сүйлөөчүнүн лексиконуна ылайык анын сезимдерин, эмоционалдык абалын башкаларга берүүдө денотатив сөздөр коннотативге оошо баштайт.

Үй толгон көздөр чачырап аваз кылып карап, Шерали ансайын кысылып, өз денеси өзүнө артыкбаш болуп кетти. [6] Берилген мисалдагы үй толо элдин көздөрү чачырап, танданып, аваз кылышы ансыз да жупуну Шералини апкаарытып, өз денесин өзүнө артыкбаш кылып жиберди. Ал эч качан мындай аттуу-баштуу адамдардын арасына бирге отурмак түгүл, анын аты аталып, ага каада көрсөтүлгөн да эмес. Ошондуктан, Шерали өзүн бул жерде ашыкча сезип, эмне кыларын билбей, өз денеси менен акыл-эси бири-бирине баш ийбеген

абалда аракетсиз туруп калды.

Ошол эле абал дагы төмөнкү мисалдар аркылуу бекемделет. Мисалы, Шерали нестейип, иреңи бир кубарып, бир кызарып, же кубанарын, же кайгыарын билбей, сөздүн акырына акылы жетпей кеңгиреп отурду. [7] Мында “нестейип”, “кеңгиреп” деген туюнтмалар Шералинин бейгам жашоосундагы бул кабар аны аргасыздык абалга туртуп, психологикалык жактан өтө чоң чыңалууга туш кылып, эми кандай болот деген ойдо туңгуюкка кептелтип турганын жазуучу элестүү сүрөттөгөн.

Шерали туш-туштан кысып келип куттук айтып турушкан ак сакалдууларды, бийлерди ылжайып тиктеп, былбырап турду. [8] Бул мисалда “ылжайып”, “былбырап” деген туюнтмалар Шералини карап турган адамдын бир чети кыжырын келтирсе, бир чети боор ооруй турган абалда экенин көрсөтөт. Шералинин ылжайып турушу, албетте, табигый көрүнүш, өмүрү бирөөгө баш көтөрүп катуу айтпаган адам күлгөндөн башка эч нерсе кыла алмак эмес. Ал эми былбырап турушу - мүнөзүнүн боштугу, аракетсиздиги, өз алдынча боло албаган жумшактыгы.

Көркөм текстте каармандардын образын ар тараптан ачып берүүдө коннотацияланган лексикалык каражаттар абдан жыш колдонулат. Мына ошол тил каражаттары аркылуу чыгарманын окурмандарга таасирдүүлүгү күчөп, андагы каармандардын өң-келбети, мүнөзү, кийген кийими, адамга жасаган мамилеси, баскан-турганы, иш аракеттери так өзгөчө таасир калтырат.

Муну биз Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы Шерали хандын образын ачып берүүдө колдонгон коннотациялары менен мисал кылдык.

Макалабыздын кириш бөлүгүндө сөздөрдүн коннотациясы позитивдүү, негативдүү, нейтралдуу ж.б. болуп бөлүнөрүн белгилеген элек. Адамга позитивдүү коннотация аркылуу ишке ашпай турган, чечилбеген маселелеринин чечилишине жардам бере алабыз. Анткени адамга жагымдуу сөз жакшы эмоция пайда кылып, чоң таасир калтырат. Бекеринен элибизде “жакшы сөз жарым ырыс” дебеген. Ошол эле учурда адамды бир сөз менен эч нерсе кыла албай калуучу жагдайга да алып келе алабыз.

Төмөнкү мисалга анализ жасап көрөлү. Шерали ыргылжың болуп, сабыры суз тартып, шылкыйып чычала ичкертип отурду. [9] Шерали хан болду, бирок али бийлик анда жок, али ага кызмат кылчу кызматкерлер дагы жок. Нүзүпкө аргасыз баш ийип, ага кызмат кылып, от жагып отурат. Бардык аракет, бардык кырдаал ошол Нүзүпкө гана байланыштуу болуп турган абал. Мына ошол абалы “ханды” ыргылжыңдыкка, аргасыздыкка алып келди.

Бул мисалдагы “ыргылжың”, “сабыры суз тартуу”, “шылкыйып”, деген туюнтмалар аркылуу анын эркин жашоосунун жоголуп баратканын баса белгилейт. Же хан болуп жыргап кетпей, же өзүнүн жеке эркиндигине ээ боло албай, кимдир бирөөлөрдөн корунуп, тартынып турган абалы өзүнө такыр жакпагандыктан, ушундай аргасыз от ичкертип отурганы аркылуу билүүгө болот. Эркине койсо бул абалдан чыгып, өзүнүн эски жашоосуна кайтып кетери

берилген лексикалык коннотациялар аркылуу ачык көрүнүп турат.

Ошондой эле унчукпай коюу, жактырбаган көз караш да адамды аракетсиздикке түртөт.

Мына Шерали жанында отурат, колго түшкөн уурудай болуп шылкыйып отту тиктеп жанында отурат. Нүзүп көз кыйыгын салып Шералини тиктеди, көзүн ирмебей томсоруп көпкө тиктеди. Шерали кысынып, басынып, арбагы учуп, өзүнөн өзү кичинерип отурду. Коркуудан башка, өйдө карабай кулдук кылуудан башка көрүнбөгөн мокок көз, маңыроо жүз... [10]

Бул мисалда Шералиге эч нерсе дебей, жөн гана отту карап, кээде Нүзүптүн аны көз кыйыгынан тиктеп койгон абалын төмөнкү “басынып”, “арбагы учуп”, “өзүнөн өзү кичинерип”, “мокок көз”, “маңыроо жүз” деген туюнтмалар менен элестүү сүрөттөгөн.

Негизинен бул романда Шерали хандын бейнесин ачып берүүдө такай ага гана таандык болгондой таасир калтырган, “маңыроо”, “ылжайып”, “мокок көз”, “шөлбүрөп”, “былбырап”, “салбырап”, “чекеси чүрүшүп”, “калтырап”, “дирилдеп”, “титиреп” деген сыяктуу лексикалык коннотациялар аркылуу Шералиге эч качан кайрат кирип, өзүнчө бир чечим чыгарууга жөндөмсүздүгүн аныктайт. Ошол туюнтмалар аркылуу окурман анын башка бир адамдардын гана жетегинде жүрүп, туура эмес кеңеш берсе да ошону аткара бере турган мүнөзүн байкоого болот. Муну төмөнкү чакан диалогдон байкап көрөлү.

Шерали шарт бурулуп карады. Анын көзүнөн заар көрүндү. Жаркын айымдын жүрөгү селт дей түштү.

-И! Такыр кайрат кирбейт буга дедиңер беле! Ошон үчүн кордоп жүрдүңөр беле!

-Сиз соо эмессиз! Сизди кордоп жүргөн ким экен?

-Нүзүп! Нүзүп акеңиздин күнөөсү башынан ашып кеткен экен! Ошол күнөөсүн күнө эткен башын кесип келүүгө жарлык бердим! Уктуңбу!

-Кокуй, өлүгүндү көрөйүн жарым эс... Анын күнөөсү Таласта куучуяп жылкы айдап жүргөн жеринден алып келгени. Эгер бүгүн Нүзүптүн башы кетсе, эртең сеники кетет. Сен ошону менен кишисиң!..

-Эми эмне кыл дейсиң мени?..-деди эрки бош Шерали шөмтүрөп, кирпичин араң кыбыратып... [11]

Канча жыл бирге жашап, бирок эч качан мындай абалын көрбөгөн Жаркынайымдын “жүрөгү селт дей түштү”. Бул коркуу хандын каарынан эмес, анын туура эмес жасаган ишинен коркуусу эле. Шерали өзүнүн мүнөзүнүн боштугун билет, ага каршы күрөшө алган эмес. Акыры ошол оюн Жаркын айымга биринчи жолу “кайрат кирбейт дедиңер беле”, “кордоп жүрдүңөр беле” деген туюнтмалар аркылуу ачык айтты. Ички бугун Нүзүптүн өлүмүнөн чыгарды.

Ал бала кезде бирөөнүн жумушун аткарып, бирөөгө көз каранды болуп, эстарткандыктан, ошол басынган мүнөзү аны өмүр бою коштоп келди. Нүзүпсүз, ордо кутумдарынын тилине кирип, дос ким, душман ким экенин даана ажырата албаган мажирөөлүгүнүн жетегинде

Нүзүптүн башын алууга жарлык берүү аркылуу өзүнүн өлүмүн жакындатты. Мындай көркөм сүрөттөөлөр, стилистикалык боёкчолор менен сүрөттөлгөндүгүн талдоого алып, ачып берүүгө аракет жасадык.

Ал эми Жаркынайым “соо эмессиң”, “жарым эс”, “ошону менен кишисиң” дегени жогорудагы оюбузду бекемдеп турат.

Коннотация-адамдын айта турган ички сезимдерин так ачып берүүчү өзгөчө тил каражаты. Ал жогорудагы Шерали хандын бейнесин сүрөттөгөн бир канча кеп туюнтмалары аркылуу аныкталды.

Коннотация бир гана адабиятта эмес, күнүмдүк сүйлөө кебибизде да колдонулат. Кайсы бир сөздүн же айтылган ойдун маанисин так аныктоодо колдонулуучу адамдын аң сезиминде пайда болгон сөздөрдүн туруктуу ассоциациясы.

Коннотация өз ичине сүйлөп жаткан адамдын аң сезиминдеги айтылуучу ойдун стилистикалык же семантикалык маанилерин туруктуу камтып турат. Семантика сөздүн мааниси менен ойго байланыштуу болсо, стилистика айтылуучу ойдун экспрессивдүүлүгүнө байланыштуу болот. Коннотация прагматикалык маалыматтын бир түрүн билдирип, ар кандай практикалык маселелерди чечүүдө маанилүү роль ойнойт. Түздөн-түз кубулуштарды же объектилерди чагылдырбайт, бирок аларга тиешелүү мамилени чагылдырат.

Коннотация сөз менен байланышкан прагматикалык маалыматтын бир түрү болуу менен, курчап турган дүйнөгө мамилесин билдирүүдө ошол нерсени түздөн-түз чагылдырбай, окшош маалыматтын башка түрлөрүн берүү менен айырмаланат. Мына ошол жагдайларды ачып берүүдө Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы бир эле Шералинин бейнесин ачкан лексикалык коннотациялардан мисал келтирдик.

Адабияттар

1. Апресян Ю.Д. Коннотациялар сөздүн прагматикасынын бир бөлүгү катары. – китепте: Ю.Д.Апресян. Тандалган эмгектер.
2. Тилдин интегралдык сүрөттөлүшү жана системалык лексикография. М., 1995
3. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 71-б.
4. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 52-б.
5. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 95-б.
6. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 53-б.
7. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 106-б.
8. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 65-б.
9. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 80-б.
10. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 90-б.
11. Т.Касымбек Сынган кылыч, Бишкек: “Кыргызстан”, 1998. 121-122-б.

12. Мусаев С. Ж. Кыргыз тил илминини маселелери, Бишкек:2010. – 488 б.
13. Маразыков Т. С. Вербалдык сүйлөшүүнүн табияты, Кыргыз тили ж-а адабияты. – 2004. – № 6. – 12-15 б.
14. Маразыков Т. С. Унчукпоо тибиндеги тексттин табияты, Кыргыз тили ж-а адабияты. – 2004. – № 7. – 11-б.